

vagy ha a kommentátor tagadja a mítoszok filozófiai relevanciáját, elő kellett volna adnia az ellene szóló érveit is.

A PHILÉBOSZ utószava mindenekelőtt a dialógus elmélyült olvasásához kíván segítséget nyújtani. Lépésről lépésre nyomon követi, hogyan és miért vet föl a nyitó kérdés újabb és nehezebb kérdéseket, s miért azzal a fogalmi készüllettel dolgozik Platón, amellyel dolgozik. Az elemzés mindenütt kitér a más dialógusokban megszokott módszerektől való különbségekre és hasonlóságokra; mindez valóban közelebb visz a PHILÉBOSZ világának megértéséhez. A kommentár nem titkolja az érvelés gyengeségeit, s jelzi, ha a gondolatmenet nehezen követhető ösvényen halad, de ennél sokkal fontosabb, hogy van mélyebb magarázata is a logikai következetlenségekre, legfőképp a tudás (és értelem) kettős szerepét illetően. A részint az emberi élet legértékesebb összetevőjeként, részint a legszebb, „kevert” élet okaként szereplő tudás kettősségében a gondolkodásnak azt a típusát fedezi föl, mely a dolgokat a maguk ellentmondásaival együtt, azokat nem kiküszöbölve kívánja megragadni. Az értelmezés nem véletlenül Plótinosz felől közelít Platónhoz, és a homéroszi istenek egyszerre immanens és transzcendens ábrázolásának párhuzamával végződik. Az utószó nemcsak a Platónnal szembeni elvárások átprogramozásában segít, hanem a PHILÉBOSZ szövegét is kinyitja, továbbgondolásra ösztönöz. Egy másik szempontból amúgy pontosan ezt, vagyis a beszélgetés terének kitérését hiányoltam: a dialógusban előforduló álláspontok személyekhez kapcsolásának többszöri elutasításakor. Bizonyos esetekben valóban értelmetlen azonosítani, ki képviselt egy adott nézetet, de nem mindig. A PHILÉBOSZ azért is érdekes mű, mert nagy valószínűséggel az Akadémián belül ténylegesen elhangzott viták tükröződnek benne. Arisztotelész például alighanem olyannyira aktívan vett részt a gyönyörrel, gyönyörfajtákról, érzelmekről stb. folytatott beszélgetéseken, hogy később kifejtett nézeteit nehéz másnak tekinteni, mint az ott képviselt álláspontja továbbfejlesztésének. A különböző nézetek nevesítése ezúttal talán nem öncélú információ lett volna, hanem a viták történetiségének bizonyítéka.

A THELATÉOSZ utószava más műfajt képvisel, mint a sorozat többi tagja; szakkommen-

tár mindenféle engedmény nélkül. Nem erőltet valamilyen „eredeti” értelmezést, hanem rendkívüli alaposággal ismertetve és mérlegelve a különböző interpretációs lehetőségeket igyekeznek a legvalószínűbb megoldásig eljutni. Ezzel együtt az elemzés több ponton is tud saját eredményeket felmutatni (például újabb érvekkel szolgál a „Prótagorasz–Hérakleitosz-féle” érzékelés berkeleyanus értelmezése mellett, a logosz számtalan jelentése között „rendet vágván”, fontos hasonlóságokra hívja föl a figyelmet a THEAITÉTOSZ és a MÁSODIK ANALITIKA között).

Összességében talán nem túlzás azt állítani, hogy ilyen szakszerű Platón-kommentár még nem született magyar nyelven. A kérdés azonban magától adódik: nincs-e szó itt aránytvesztésről? Van-e értelme ilyen részletességgel megírt szövegmagyarázatoknak magyarul? A választ természetesen csak a Platón-olvasók adhatják meg. A megírás ténye azonban már önmagában jelez valamit: a szűkebb szakmai háttér erejét, érdeklődését és ösztönzését egyaránt. Ennél nehezebb kérdés, vajon ma is érdemes-e Platónhoz fordulni, ha olyan jelenségeket akarunk megérteni, mint „tudás”, „értelem”, „gyönyör” stb.? Vagy ha már nem, legalább megőrzött-e valamit a gondolkodás és a dolgok megismerése számára nyújtott példabeszédek a platóni dialógus? Késérő tréfa volna, ha az európai hagyományokhoz való visszatérés agyoncsépelet szlogenjének idején a valaha megjelent legjobb magyar Platón-kiadás már csak nagyon keveseknek jelentene igazi élvezetet.

Bolonyai Gábor

PARTRA VETETT VERSEK

Déri Balázs: Az utolsó sziget. Versek 2000-ből Argumentum, 2001. 100 oldal, 1700 Ft

Ahol akar

A költészet – ahogy a Szentélekről mondja az Írás – ott fűj, ahol akar. Nem mintha eddig nem fűjdogált volna Déri Balázs háza körül, mi több, ne lett volna mindennapi kenyere, de mégsem szokványos dolog, hogy egy termé-

keny műfordítói-irodalomtörténeti-muzikológusi-karnagy pályá csúcán valaki letérdeljen a rajtvonalhoz, megjelentetve első verseskötetét. Ráadásul e gesztusnak semmi köze a professzor uraknál szokásos kedélyes dilettantizmushoz: új hang jelentkezett, bármint vélekedjünk is róla.

Nézhetjük viszont a dolgot másképpen is. Déri Balázs évtizedek óta él kitűnő házasságban a költészettel, nincs olyan mozdulatuk, olyan gondolatuk egymás előtt, mely ne lenne ismerős. S akkor most, valahol az ezüstlakodalom környékén heves szerelmi fellángolás következik, elsöpörve az útból mindenféle avított megszokást, áttételes magyarázkodást, a feltétlen szenvedély egyértelműségével nyilatkozva meg.

Igaz, hogy amit Déri Balázs itt elmond, azt semmilyen más módon nem lehetett volna megmutatni, ezt a hőfokot kioltotta volna még a közvetlen memoárforma prózaisága is. Az UTOLSÓ SZIGET a költészet lázadása, kitörése az alkalmazott műfajok ígájából, a mások műveinek dirigálása, a mások zenéjének elemzése, a mások költészetének magyarázása, a mások műveiről szóló tanulmányok írása vagy a mások által mások műveiről írott tanulmányok sajtó alá rendezése (és így tovább) nyugjéből. Arannyal szólva, „*íme bizonyág Isten előtt*”: a verssel nem lehet úgy kacérkodni, hogy meg ne perzselődne. Más megfogalmazásban: „*aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni*”. Hiszen amag, kitérés lehetőség híján „*szilánkra kell annak hasadnia, / aki fordított teljes életében*”, ahogy Kálnoky írta A MŰFORDÍTÓ HALÁLÁBAN.

Mérleg

Egészen másképp kellett volna kezdenem, szószaporítás nélkül kijelentve: *Ecce poeta*. Egyre inkább arra jutok, ez a legtöbb, ami elmondható minden olyan költőről, akinek művei igazán felrúznak, megérintenek. Minden más csak bizalmaskodás, irodalmári felkészültségünk fitogtatása, durva beavatkozás a versek belső életébe.

Mégis, illő, hogy e most induló költészet „első szigetének” felfedezésekor mérleget állítsak fel, majd jó irodalmárszokás szerint némi elemzéssel folytassam.

A bő félszáz szövegből legalább tíz-tizenöt markáns, jellegadó vers, s ez meglepően jó arány (a teljesség igénye nélkül ilyen a SORS-

VÁLASZTÁS, az AHOGY NEM FOGJA ÖSSZE, a TÁRGYAK IDEJE, a PERSONA, az EGY RÉGI FÉNYKÉPRE, a TÜKÖR ELŐTT, a KÉSZÜLET, a HIBÁTLAN TESTED, az ASZSZONYOK PALOTÁJA). Máshol, főként az „utazós” vagy épp múltra reflektáló versek esetében mintha kissé lehúzná az életanyagot a túlzott részletezés vagy a számtalan, csak beavatottnak érthető hivatkozás, igaz, a kényes egyensúlyt az ilyen költeményeken belül is visszaállítja olykor egy-egy friss érzékelés (AZ ALEXANDRIAI KÖNYVTÁROS, ALKIBIADÉSZ HALÁLÁRA, MONSALVAT, II BURANELLO, AZ ISTEN HEGYEI, AI-ISZRANDRÍJA, AZ UTOLSÓ SZIGET). Jóval ritkábban következik csak be, hogy a tanulságosság kísértésének engedve, kicsit keletiesen bölcselkedve a szerző megmagyarázza, mire gondolt: „*az átszellemített anyagba írd belé / az örök és az elmúló jelét!*” (ANYÁM TAORMINÁBAN).

(Hadd következék itt a könyvbarát zárójelle: kevés verseskötetet oly jóleső ma kézbe fogni, mint éppen ezt: elegáns tipográfia, diszkrét, mélykék nyomású betűk, vastag, csontszínű papír; rendhagyó formátum: a kiadó nem spórolt, nem is pazarolt. Ezt nevezik, azt hiszem, nemes egyszerűségnek. Sajtóhibát pedig sokszori, tüzetes vizslatással sem sikerült felfedeznem.)

Közel-távol

A versek forrásvidéke nyilvánvalóan széles, tágas, szinte határtalan. A költő filológusi múltjának (jelenének) köszönhetően több ezer évre ellát, világvándorként pedig több ezer kilométernyi távolságon futtatja végig tekintetét, Indiától Angliáig, Katalóniától Egyiptomig és vissza. Ezek a távlatok azonban korántsem vezetnek aránytévesztéshez, patetikus nagyralátáshoz. Egyetlen ághegy mozdulása, egy öregasszony tevése-vevése, egy apró heg a bőrön vagy egy színárnyalat magára vonja éber figyelmét. Leírja, „*amint a bizonytalan / kézzel feldőntött pohárból ki- / folyó víz görbülve tör előre / a láthatatlan domborzat / völgyeiben*” (SORSVÁLASZTÁS), s megjegyzi, milyen volt „*az a szög, ahogyan akkor ráesett a fény, [ti. egy asztalon álló fényképre] / a félig leengedett redőnyön át, rézsútosan*” (KÉSZÜLET).

Déri Balázs gyűjtögető költő, s hozzám ők, világunk felkent ócskásai állnak a legközelebb. Számon tartani, nyilvántartani, rögzíteni, retinánkba, emlékezetünkbe vésni a múltakat, a (Kosztolányit zümmögve) „*régen-régen voltak*”, jelenlévővé fotografálni mindazt, ami

amúgy elperegne: ez a vers egyik legősbibb, ha nem a legősbibb feladata. Őrzők-védők vagyunk, jelenné fagyasztjuk, hevítjük, kristályosítjuk mindazt, amit a felejtés boldog bódulatában tolongó világ lakói sokszor pillantásra se méltatnak, tekintetbe se vesznek. De a költő maga pontosabb prózadadogásomnál: „*A rádzaszatháni falvakat hogy felejténém? / A vályogfalakat, a kútról hazafelé tartó / asszonyokat lila, sárga vagy tűzpiros ruhában, / egyenes derekuk, a tíz rúpiát a fényképezésért, / fejükön a rézedényeket, a nap reggeli táncát, / a karpereceket, a lábpereceket, az orrpereceket, / a függőket, a szilikátokat a szememben hogy felejténém?*” Az ASSZONYOK PALOTÁJA, melyből mindezt idéztem, valóságos litániája a nem feledendőeknek, s a végén ott a kérdés: „*A távollétet hogy felejténém?*” Ez az eltávolítás, mellyel ő eltolja magától a látványt, varázsszőnyegként minket kap fel, s léptet, röptet be abba a pillanatba. Akár az impresszionisták képein, Déri Baláznak még legszemélyesebb, leginkább magába zárkózott versében is van egy sziluettnyi hívogató hely, hogy beléphessünk. A KÉSZÜLET két zárósora ebből a szempontból jelképértékű: „*kisérjen el az egyetlen barát, / aki nem bántódik meg a hosszú hallgatáson*” (KÉSZÜLET) – ideális szerep a némaságra kárhözottatott mindenkori olvasónak.

A rögzítés kényszere nem pusztán annak a vágnak leképeződése, hogy valaki magába szívja azt, ami egzotikus, azt, ami elűt megszokott mindennapjaitól, adott esetben a katalán, indiai vagy egyiptomi vidéket, a sivatagot, a tengert. Nem, Déri Balázs ugyanilyen mániakussággal rendszerezi családi múltja részleteit, fürkészi a halványuló fényképarcokat vagy saját ábrázatát a tükörben, és ugyanilyen aprólékosan számol be szobája, tárgyai, könyvei mikrokozmoszáról. Megfordíthatjuk persze a dolgot, mondván: neki ez is, az is egzotikum, vándorút: kalandozik idegen földön, bejárja múltját, barangol könyvei között, és kóborol saját létezése érzékelései, életfunkciói, lelki sejtelmei között. Kellően éles tekintetnek éppennyi titokzatos idegenséget tartogat a jól ismert terep, mint a sosem látott.

Testbe vésvé

E versek azért is fontosak, mert írójuk sokat elmond nemcsak a lélekről, de a testről is, mely a huszadik századi ember – nem véletlen, hogy a kötet alcíme (akár manipulált, akár nem)

VERSEK 2000-BÓL – gyöttrő önvizsgálatának fókuszában állt, s amely a legromlandóbb anyag („romlandóbb, mint a hal vagy a málna” – fogalmaz Kosztolányi), tűnékenységében pedig sokszor a leghibátlanabb is. „*In, izom, ér – testnyi pulzus vagyok*” (NEM SODRÁS ÉS NEM ÁLLAPOT) – ez a lüktetés, ez a kicsinyített tenger-árpály ritmizálja a szövegeket, s adja a jambust, amelyről szintén szó esik: „*lépteid / kimértek lesznek, mint e jambusok, / s egyenletes kedvedbe úgy vegyül, / iktusra hosszú, thesisre rövid / szótag ahogy e versben*” (KÉRÉS). „*A lét abroncsa / úgy tart engem, hogy meg ne rontsa / testem a kinnak és a kéjnek bordó / leve*” (AHOGY NEM FOGJA ÖSSZE) – olvassuk máshol, vagy éppen: „*csak a megérkezés fut át / bőrön, tudón, izmon és idegen*” (AZ UTOLSÓ SZIGET). Még Memnőn évezredes szobrai is testük tudatára ébrednek, „*óvatosan megmozgatják / izületes tagjaikat, fölemelik térdükről a kezük*”.

Déri Balázs beutazza saját és kedvesei testét, mint József Attila az ÓDÁ-ban, ez vándorkedvének egyik kedvelt terepe. Ezt a HIBÁTLAN TESTED című rövid darab is érzékelteti, melynek narrátora a lét határmezsgyéin kalandozva sem szalasztja el a jelen pillanat gyönyörét. Feszült ez a vers, akár a borzongó, meztelen bőr, s a kimondatlan, szemérmes erotika villanófényénél végignézhethetjük az apró hieroglifákkal testbe vésett emberi sorsot – gyerekkort, betegséget, halált. A vers szinte semmiféle látványos költői eszközzel nem él, mondhatni retusálatlanul tár elénk valamit, ám épp ez a józanság száll a fejünkbe, amint az olyan nyira intim látvány elénk tárul.

„*Ez a heg egy múltét szakadéka,
időjárás-változaskor majd
a létezés mezsgyéire emlékeztet.
Állad alatt körömmyi forradás:
mikor a létra meredekén megszédülve
elrántottak rémült kezek.
Egy elkapart himlőhólyag
magányos üregében izzadágcsépp,
köldökötől egy ujjnyira.
Hibátlan tested hegy- és vízrajzának
feltérképezése közben
engedd meg,
hogy különös figyelemmel időztek el rajtuk!*”

S íme egy példa a tükör előtti önszemléletre, a saját, a „hibás” test, az egyre romló porhüvely felderítésének műveletére:

„Míg tétován,
tűnődve húzod ujjad erre-arra,
a térded roppan, nyakad nem akarna
helyére ugrani, és izmaid:
ez ernyedi, az meg lusta görcsben.
S a lazuló fogak, a kieső tömés!”

(TÜKÖR ELŐTT)

„Szaporodik fogamban az idegen anyag” – rímelt ide egy másik J. A.-vers, és nem állom meg, hogy ide ne másoljam „kísérőnek” az eddig is idézett Kosztolányi egyik eszköztelenségében zseniális miniatűrjét A BÚS FÉRFI PANASZAI-ból.

„A pohár eltörik
s kihull a fog.

A ruha szétszakad
s gyöngül a szem.

Elvész a kulcs, a gomb
s fakul a kedv.

A gyertya fogyva-fogy
s lassúbb a vér.

A lámpa lezuhan
s a szív megáll

Jaj nekem és neked,
jaj, jaj nekünk.”

A „jaj nekünk” és a „jó nekünk”, az életöröm és a létsíralom végletei között hullámszerűen jelenik meg Déri Balázs költészete, rögzítve tájak és testtájak lankáit, domborulatait, árkait, zubogóit. Élmi jó, és élni nem jó: felhőtlen és szorongással teli a lét. Közhelyek ezek, a költészet évezredek óta rágott csontjai, melyek mégis mindig megtestesülnek, míhelt a vers inai, izomkötegei, érhálói köréjük feszülnek. Minden jó költészet tele van éltető ellentmondásokkal, feloldatlanul, feloldhatatlanul lüktető problémagócokkal. Így vergődnek elevenen ezek a partra vetett versek is, klasszikus és kortársi dikció, szabályosság és szabálytalanság, szemérmesség és exhibicionizmus, gyönyör és rettegés kettősségében.

Talan-telenül

Az apró mozzanatok az elemzőnek néha többet elmondanak a nagy, a teljes egészről, mint

a légi felvételek. Ez a jól ismert „*ki gépen száll fölbe...*” szindróma. Úgy látom, Déri Balázs alkotói karakteréről is rengeteget elárul egy egészen mellékesnek tűnő tény, nevezetesen, hogy verszárlatként három ízben is fosztóképzős határozószót alkalmaz. Könnyű lenne a jelenséget pusztán a „statika”, a „versépítéset” kérdéskörébe utalni, mondván: minden nyelvvel munkálkodó mesterember jól tudja, az ilyen határozók rendkívül stabilak, ritmikailag arányosak, hogy úgy mondjam, remekül „megülnek”. Elég felidézni, milyen pompásan zömök az a bizonyos „*Házadnak rendületlenül*”, ahol a második szóban, annak is két utolsó szótagjában szinte az egész költemény benne foglaltatik.

Nem pusztán technikai trükk viszont, hogy az ARACHNÉ így ér véget: „*Visszavonhatatlanul*”, a MÁGLYA így: „*jóvátehetetlenül*”, a MAXIMÁK zárata pedig: „*Összetéveszthetetlenül*”. Itt-ott előfordul még, ha nem is ilyen hangsúlyos helyzetben, a „*lebírhatalan*” és a „*láthatatlan*” jelző, s a költő a „*cáfolhatatlanok köteletségéről*” beszél a MÉDELA ÜSTJÉ-ben.

Amiből akár az is következhet, hogy Déri Balázs költészete -telen és -talan poézis, természetesen e képzők pozitív értelmében: vagyis közvetlen, mezítelen, fegyvertelen, és úgy tud ilyen maradni, hogy a költő maga maximálisan val-velnek mondható, vagyis a tudományosság teljes vértetében, a szakmai tudás birtokában vág neki a pályának.

De gondolhatunk arra is, hogy e versek emberi tehetetlenségérzetünk pontos, hűsávágóan pontos megfogalmazásai. És ez a tehetetlenség kétféle. Néhol tragikus, amennyiben benne van a leeresztett karú döbbenet a személyes szenvedés, a hiány és a test feltartóztathatatlan kopása, romlása láttán: „*Nézd csak, Montserrat – írja egy helyütt –, hogy megyünk össze! / Egy nap már nem kell se kávé, se mandula, /ogyoró vagy pisztácia, és sör se, citrommal*” (A NAGY PLATÁNEA COLERÁBAN). Más- hol viszont ugyanaz az érzés katartikus, vagyis önnön parányiségünk beismerése Isten szinte befogadhatatlan arányokban megnyilatkozó benső életével szemben, koncentráció arra a pillanatra, amikor „*a ruha szűkösségét levetve, súlytalan / s egyszerűn*” átlépünk majd „*az Isten tág terébe*” (EGY RÉGI FÉNYKÉPRE).

Lackfi János